הצביון הדתי ביישוב היהודי – דף עבודה

סוף המאה ה-19 – 1948 · מהדורה למורה ואחריה דף התלמיד/ה

מהדורה למורה + דף תלמיד/ה

מהדורה למורה – תשובות מצופות

מכתב הסטטוס קוו, 1947

1. ציינו את ארבעת הנושאים שבהם עוסק המקור.
שבת כיום המנוחה; כשרות במטבחים ממלכתיים; נישואין ודיני אישות; אוטונומיה לזרמי החינוך.
2. מדוע לדעתכם נשלח המכתב דווקא לאגודת ישראל ודווקא ב-1947?
לקראת דיוני האו"ם על עתיד הארץ רצתה הנהגת היישוב להציג עמדה מאוחדת של הציבור היהודי; אגודת ישראל לא הייתה חלק מהתנועה הציונית וחששה למעמד הדת במדינה חילונית, והמכתב נועד להרגיע את חששותיה ולהבטיח את תמיכתה.
3. הסבירו מדוע המכתב נחשב 'פשרה'.
כל צד ויתר על חלק מדרישותיו: הציבור הדתי לא קיבל מדינת הלכה, והציבור החילוני הסכים לשמירת שבת וכשרות במוסדות ציבוריים ולהסדר דתי בנישואין; מטרתו הייתה לשמור על אחדות העם.

יומנו של חלוץ בקיבוץ דתי, 1938

1. ציינו שני מאפיינים של החיים בקיבוץ הדתי לפי המקור.
שילוב תפילה ושמירת שבת עם עבודה חקלאית קשה; חיי שיתוף; לימוד עם רבנים ומציאת פתרונות הלכתיים למשק.
2. איזה קושי מעשי מתואר במקור, וכיצד מתמודדים איתו?
שאלת העבודה החקלאית בשבת (למשל חליבת פרות); מתמודדים באמצעות לימוד משותף עם רבנים וחיפוש פתרונות הלכתיים.
3. הסבירו כיצד המקור מבטא את רעיון 'תורה ועבודה'.
הכותב רואה בעבודת האדמה 'עבודת קודש' ומשלב חלוציות ובניין הארץ עם שמירת מצוות – בדיוק השילוב שבבסיס רעיון 'תורה ועבודה' של 'הפועל המזרחי'.

סיבה ותוצאה – פתרון

סיבה	תוצאה
העליות הציוניות הביאו ציבור שרובו ביקש לחדש את החיים היהודיים	מתחים בין המסורת לחלוציות בשאלות של שבת, שמיטה וחינוך
שנת השמיטה העמידה את המושבות החקלאיות בסכנה כלכלית	'היתר המכירה' ופולמוס רבני סביבו

שאיפה לשלב ציונות ושמירת מצוות	הקמת 'המזרחי', 'הפועל המזרחי' והקיבוצים הדתיים
שלטון המנדט המשיך את השיטה העות'מאנית של סמכות דתית בענייני אישות	הקמת הרבנות הראשית ובתי הדין הרבניים (1921)
הצורך באחדות פנימית לקראת הקמת המדינה	מכתב הסטטוס קוו (1947) והסדרים שנמשכו במדינה

ציר זמן – הסדר הנכון

1. ראשית העלייה הראשונה והקמת המושבות הראשונות **(1882)**
2. פולמוס השמיטה הראשון במושבות **(1888–1889)**
3. הרב קוק עולה לארץ ומתמנה לרבה של יפו והמושבות **(1904)**
4. שנת השמיטה תרס"ט–תר"ע; הרב קוק תומך ב'היתר המכירה' **(1909–1910)**
5. נוסדת 'אגודת ישראל' בקטוביץ **(1912)**
6. הקמת הרבנות הראשית לארץ ישראל **(1921)**
7. נוסדת תנועת 'הפועל המזרחי' – 'תורה ועבודה' **(1922)**
8. נוסד 'הקיבוץ הדתי' (ארגון הקיבוצים הדתיים) **(1935)**
9. עלייה לקרקע של טירת צבי **(1937)**
10. מכתב הסטטוס קוו לאגודת ישראל **(1947)**

לוודא:

- פולמוס השמיטה הראשון – תרמ"ט 1888–1889
- הרב קוק עלה ליפו ב-1904
- ייסוד 'הקיבוץ הדתי' – 1935; עלייה לקרקע של טירת צבי – 1937
- שנות חייו של הרב יעקב מאיר 1856–1939
- שמואל חיים לנדאו 1892–1928
- מכתב הסטטוס קוו – יוני 1947, נוסח הסעיפים מעובד

הצביון הדתי ביישוב היהודי – דף עבודה

שם: _____ כיתה: _____ תאריך: _____

❓ שאלת הכוונה: כיצד התמודד היישוב היהודי בארץ ישראל עם השאלה מה יהיה מקומה של הדת בחיים הציבוריים – ואילו פשרות נוצרו?

חלק א' – קוראים ומבינים

עוד לפני הציונות חיו בארץ ישראל קהילות יהודיות, בעיקר בארבע ערי הקודש – ירושלים, צפת, טבריה וחברון. 'היישוב הישן' היה ברובו דתי, עסק בלימוד תורה ובתפילה, וחלק גדול ממנו התקיים מכספי 'החלוקה' – תרומות מיהודי התפוצות. עם העליות הציוניות, מ-1882 ואילך, נוצר 'היישוב החדש' – מושבות, שכונות, ובהמשך קבוצות וקיבוצים – שרבים מאנשיו ביקשו לבנות חיים יהודיים חדשים, לעיתים חילוניים.

המפגש בין המסורת לבין החלוציות עורר מתחים ושאלות: האם יש לשמור את השבת בפומבי? כיצד לנהוג בשנת שמיטה במושבות החקלאיות? איזה חינוך יקבלו הילדים? בשמיטה של תרס"ט–תר"ע (1909–1910) תמך הרב אברהם יצחק הכהן קוק, רבה של יפו והמושבות, ב'היתר מכירה' – מכירה סמלית של הקרקע לנוכרי – כדי לאפשר לחקלאים להמשיך לעבד את האדמה. היו רבנים שהתנגדו להיתר זה.

הציונות הדתית ביקשה לחבר בין תורה, עבודה ובניין הארץ. תנועת 'המזרחי' הקימה רשת חינוך משלה, וב-1922 קמה תנועת 'הפועל המזרחי' בסיסמה 'תורה ועבודה'. בשנות ה-30 קמו קיבוצים דתיים, כמו טירת צבי (1937), שהוכיחו שאפשר לשלב חיי שיתוף ועבודת אדמה עם שמירת מצוות. במקביל פעלה 'אגודת ישראל' (נוסדה ב-1912), שייצגה את היהדות החרדית ולא הצטרפה להסתדרות הציונית.

בשנת 1921, בימי המנדט הבריטי, הוקמה הרבנות הראשית לארץ ישראל. הרב קוק נבחר לרב הראשי האשכנזי הראשון, והרב יעקב מאיר לרב הראשי הספרדי (הראשון לציון). בתי הדין הרבניים קיבלו סמכות בענייני נישואין וגירושין של יהודים, בהמשך לשיטה העות'מאנית שבה כל עדה דתית ניהלה את ענייני המעמד האישי של בניה.

בחיים הציבוריים נוצרו הסדרים: במוסדות הלאומיים ובמטבחים ציבוריים נשמרה בדרך כלל הכשרות, ובערים כמו תל אביב נקבעו כללים לשמירת אופייה של השבת במרחב הציבורי. בחינוך פעלו 'זרמים' נפרדים – זרם העובדים, הזרם הכללי וזרם המזרחי – וכן החינוך החרדי. כך כל ציבור יכול היה לחנך את ילדיו לפי השקפתו.

ב-1947, לקראת הקמת המדינה, שלחה הנהלת הסוכנות היהודית מכתב לאגודת ישראל, המכונה 'מכתב הסטטוס קוו'. במכתב התחייבו בארבעה נושאים: השבת תהיה יום המנוחה הרשמי, במטבחים ממלכתיים תישמר הכשרות, דיני האישות יוסדרו כך שלא יתפצל העם, ותישמר אוטונומיה לזרמי החינוך. הסדרים אלה השפיעו רבות על מדינת ישראל, והם עדיין נושא לדיון ציבורי.

מושגים חשובים

מושג	הסבר
היישוב הישן	הקהילות היהודיות שחיו בארץ לפני העליות הציוניות, ברובן דתיות, בערי הקודש.

היישוב החדש	הציבור היהודי שהתיישב בארץ מ-1882 ואילך מתוך מטרה לבנות חיים לאומיים חדשים.
החלוקה	כספי תרומות מהתפוצות שחולקו לתושבי היישוב הישן, בעיקר ללומדי תורה.
היתר המכירה	מכירה סמלית של קרקע לנוכרי בשנת שמיטה כדי לאפשר עיבוד חקלאי.
המזרחי	תנועת הציונות הדתית שנוסדה ב-1902.
תורה ועבודה	סיסמת 'הפועל המזרחי' – שילוב שמירת מצוות עם עבודה ובניין הארץ.
אגודת ישראל	תנועה חרדית שנוסדה ב-1912 ולא הצטרפה להסתדרות הציונית.
הרבנות הראשית	המוסד הדתי העליון של היהודים בארץ, שהוקם ב-1921, עם רב ראשי אשכנזי וספרדי.
זרמים בחינוך	רשתות חינוך נפרדות ביישוב לפי השקפות: העובדים, הכללי, המזרחי והחרדי.
מכתב הסטטוס קוו	מכתב מ-1947 שקבע הסדרים בענייני שבת, כשרות, אישות וחינוך לקראת המדינה.
קיבוץ דתי	קיבוץ המשלב חיי שיתוף ועבודה חקלאית עם שמירת תורה ומצוות.

חלק ב' – מיומנויות

🗓️ סדרו את האירועים לפי הסדר (1 = המוקדם)

אירוע	מספר
ראשית העלייה הראשונה והקמת המושבות הראשונות	
נוסדת 'אגודת ישראל' בקטוביץ	
נוסדת תנועת 'הפועל המזרחי' – 'תורה ועבודה'	
פולמוס השמיטה הראשון במושבות	
הרב קוק עולה לארץ ומתמנה לרבה של יפו והמושבות	
מכתב הסטטוס קוו לאגודת ישראל	
שנת השמיטה תרס"ט–תר"ע; הרב קוק תומך ב'היתר המכירה'	
נוסד 'הקיבוץ הדתי' (ארגון הקיבוצים הדתיים)	
הקמת הרבנות הראשית לארץ ישראל	
עלייה לקרקע של טירת צבי	

מקור מעובד לתרגול

מכתב הסטטוס קוו, 1947

על פי עיקרי המכתב שנשלח מהנהלת הסוכנות לאגודת ישראל: אין בכוחנו לקבוע מראש את חוקת המדינה העתידה, אך אנו מבינים את חששותיכם ומודיעים: יום המנוחה החוקי במדינה היהודית יהיה השבת, ובני דתות אחרות יוכלו לנוח ביום שלהם. בכל מטבח ממלכתי המיועד ליהודים תישמר הכשרות. בענייני נישואין ייעשה כל מאמץ כדי שלא ייווצר פילוג בעם. לכל זרם חינוך תובטח אוטונומיה מלאה, והמדינה תקבע רק לימודי חובה מינימליים.

1. ציינו את ארבעת הנושאים שבהם עוסק המקור.

2. מדוע לדעתכם נשלח המכתב דווקא לאגודת ישראל ודווקא ב-1947?

3. הסבירו מדוע המכתב נחשב 'פשרה'.

מקור דמיוני לתרגול

יומנו של חלוץ בקיבוץ דתי, 1938

השכמנו לפני הזריחה. תפילת שחרית קצרה בצריף, ואחר כך יצאנו לשדות. הקרקע קשה והחום כבד, אבל כשאני עובד את האדמה אני מרגיש שגם זו עבודת קודש. השכנים מהקיבוצים האחרים שואלים אותנו בחיוך איך נחלוב את הפרות בשבת. אנחנו לומדים יחד עם רבנים ומחפשים פתרונות שישמרו גם על ההלכה וגם על המשק. בערב שבת השולחן לבן, כולם שרים, ואני חושב: אפשר גם תורה וגם עבודה, גם מסורת וגם חלוציות.

1. ציינו שני מאפיינים של החיים בקיבוץ הדתי לפי המקור.

2. איזה קושי מעשי מתואר במקור, וכיצד מתמודדים איתו?

3. הסבירו כיצד המקור מבטא את רעיון 'תורה ועבודה'.

חלק ג' – חושבים וכותבים

התאימו סיבה לתוצאה (כתבו את האות)

סיבה	אות	תוצאה
1. העליות הציוניות הביאו ציבור שרובו ביקש לחדש את החיים היהודיים		א. 'היתר המכירה' ופולמוס רבני סביבו
2. שנת השמיטה העמידה את המושבות החקלאיות בסכנה כלכלית		ב. מכתב הסטטוס קוו (1947) והסדרים שנמשכו במדינה
3. שאיפה לשלב ציונות ושמירת מצוות		ג. מתחים בין המסורת לחלוציות בשאלות של שבת, שמיטה וחינוך
4. שלטון המנדט המשיך את השיטה העות'מאנית של סמכות דתית בענייני אישות		ד. הקמת 'המזרחי', 'הפועל המזרחי' והקיבוצים הדתיים
5. הצורך באחדות פנימית לקראת הקמת המדינה		ה. הקמת הרבנות הראשית ובתי הדין הרבניים (1921)

שאלה לדיון וכתיבה

מה היתרונות והחסרונות של 'פשרה' בין קבוצות עם השקפות שונות?

כרטיס יציאה: דבר אחד שלמדתי: _____ · שאלה שנשארה לי: _____

יצרה: רוית ראש בן ישי